

УДК 94(477.83/86)“18”/“19”:371

UDC

DOI: 10.17223/18572685/68/6

Українські професійні об'єднання педагогів Галичини та Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.): спроба порівняльного аналізу

О.В. Добржанський¹, Л.І. Шологон²

¹ Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

E-mail: o.dobrzanskiy@chnu.edu.ua

² Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Україна, 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

E-mail: liliya.shologon@pnu.edu.ua

Авторське резюме

У статті комплексно розглядається діяльність професійних вчительських товариств Галичини та Буковини, робиться спроба їхнього порівняльного аналізу, уводиться до наукового обігу низка не актуалізованих джерел. Встановлено, що впродовж 80 рр. XIX – на початку XX ст. було створено шість фахових педагогічних об'єднань. Проблеми народної школи та належний професійний рівень її педагога потрапили в поле зору «Руського товариства педагогічного» («Українського педагогічного товариства») в Галичині та «Руської школи» («Української школи») на Буковині. На захист фахових інтересів шкільного вчителства стали відповідно – «Взаємна поміч українських вчителів» та «Вільна організація українського учителства на Буковині». Підвищення професійного рівня викладача української гімназії стало пріоритетним у діяльності створеної у Львові «Учительської громади» й «Товариства учителів вищих шкіл» імені Григорія Сковороди у Чернівцях. Констатується, що заснування учительських товариств із однаковими завданнями зумовило те, що Галичина та Буковина були окремими автономними краями в складі Австро-Угорщини. Труднощі, які стояли перед шкільництвом цих двох регіонів, були подібними, але вирішення їх в силу специфіки політичних обставин дещо відрізнялися. У результаті найвагоміші здобутки, що реалізувалися у створенні україномовних початкових шкіл, гімназій, учительських семінарій, курсів для неписьменних та видавничій діяльності мало «Українське педагогічне товариство» в Галичині. Натомість захистити фахові права педагогів та добитися суттєвого підвищення вчительської платні завдяки акціям

політичного характеру разом з іншими громадськими об'єднаннями та політичними партіями краю краще вдалося педагогічним товариствам Буковини.

Ключові слова: товариство, професійні об'єднання педагогів, Галичина, Буковина, Австро-Угорська монархія, народні школи, гімназії, «Руське товариство педагогічне» («Українське педагогічне товариство»), «Руська школа» («Українська школа»).

Украинские профессиональные объединения педагогов Галиции и Буковины (вторая половина XIX – начало XX в.): попытка сравнительного анализа

О.В. Добржанский¹, Л.И. Шологон²

¹ Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича

Украина, 58012, г. Черновцы, ул. Коцюбинского, 2

E-mail: o.dobrzanskiy@chnu.edu.ua

² Прикарпатский национальный университет
им. В. Стефаника

Украина, 76018, г. Ивано-Франковск, ул. Шевченка, 57

E-mail: liliya.shologon@pnu.edu.ua

Авторское резюме

Комплексно рассматривается деятельность профессиональных учительских обществ Галичины и Буковины, делается попытка их сравнительного анализа, вводится в научный оборот ряд неактуализированных источников. Установлено, что на протяжении 80-х гг. XIX – начала XX в. было создано шесть профессиональных педагогических объединений. Проблемы народной школы и надлежащий профессиональный уровень ее педагогов попали в поле зрения «Руського общества педагогического» («Украинского педагогического общества») в Галичине и «Руськой школы» («Украинской школы») на Буковине. В защиту профессиональных интересов школьного учительства встали соответственно «Взаимная помощь украинских учителей» и «Свободная организация украинского учительства на Буковине». Повышение профессионального уровня преподавателя украинской гимназии стало приоритетным в деятельности созданной во Львове «Учительской Громады» и «Общества учителей высших школ имени Григория Сковороды» в Черновцах. Утверждается, что учреждение учительских обществ с одинаковыми задачами обусловило то, что Галичина и

Буковина были отдельными автономными краями в составе Австро-Венгрии. Трудности, стоявшие перед школой этих двух регионов, были сходными, но решение их в силу политических обстоятельств несколько отличалось. В результате наиболее значимые достижения, которые реализовались в украиноязычных начальных школах, гимназиях, учительских семинариях, курсах для неграмотных и издательской деятельности, имело «Украинское педагогическое общество» в Галичине. Защитить профессиональные права педагогов и добиться существенного повышения учительской жалованья благодаря акциям политического характера вместе с другими общественными объединениями и политическими партиями края лучше удалось педагогическим обществам Буковины.

Ключевые слова: общество, профессиональные объединения педагогов, Галичина, Буковина, Австро-Венгерская монархия, народные школы, гимназии, «Руське общество педагогическое» («Украинское педагогическое общество»), «Руська школа» («Украинская школа»).

The Ukrainian professional associations of teachers of Galicia and Bukovyna (second half of the 19th - early 20th century): an attempt of comparative analysis

O.V. Dobrzhanskiy¹, L.I. Sholohon²

¹Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2 Kotsyubynskiy Street, Chernivtsi, 58012, Ukraine

Email: o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

Email: liliya.shologon@pnu.edu.ua

Abstract

Focusing on the professional teachers' associations of Galicia and Bukovyna, the author makes an attempt of comparative analysis and introduces a number of previously unknown sources to discuss six professional pedagogical associations established during the 1880s – early 20th century. The problems of public schools and proper professional level of their teachers came in sight of “Rus Pedagogical Society” (“Ukrainian Pedagogical Society”) in Galicia and the “Ruska Shkola” (“Ukrainian school”)

in Bukovyna. "Mutual Aid of Ukrainian Teachers" and "Free Organization of Ukrainian Teachers in Bukovyna" defended the professional interests of school teachers respectively. Higher professional level of gymnasium teachers in Ukraine became a priority in the activities of the "Teachers' Community" and the Hryhoriy Skovoroda Society of Higher School Teachers established in Lviv and Chernivtsi. Since Galicia and Bukovyna were separate autonomous regions within Austria-Hungary, they had their own teachers' associations with the similar mission. The difficulties faced by the schools of these two regions were similar; however, they tackled them differently due to the specific political circumstances. As a result, the Ukrainian Pedagogical Society in Galicia had the most significant achievements in the creation of the Ukrainian-language primary schools, gymnasiums, teachers' seminaries, courses for the illiterate and publishing activity, while the pedagogical associations of Bukovyna managed to protect the professional rights of teachers and achieve a significant increase in teachers' salaries supported by other public associations and political parties of the region.

Keywords: society, professional associations of teachers, Galicia, Bukovyna, Austro-Hungarian monarchy, public schools, gymnasiums, "Rus Pedagogical Society" ("Ukrainian Pedagogical Society"), "Ruska Shkola" ("Ukrainian school").

Обрана тема не залишилася поза увагою дослідників. Різні аспекти діяльності українських педагогічних товариства Галичини другої половини XIX – початку XX ст. стали об'єктом дослідження Г. Білавич [1], Л. Вовк [3], Н. Кошелевої [20], М. Лисої [21], М. Московчук [22], Б. Савчука [27], Б. Ступарика [34] та інших. Професійні об'єднання педагогів Буковини знайшли відображення у працях О. Добржанського [11], Л. Кобилянської [19], Д. Пенішкевич [27], Л. Шологон [38]. Однак ґрунтового порівняльного аналізу результатів їхньої діяльності до сьогодні не зроблено.

Законодавча база для вільного об'єднання громадян в різного роду товариства була створена 1867 р. Закон про об'єднання та збори від 15 листопада 1867 р. передбачив досить прозору та нескладну процедуру їх відкриття, а також чітко визначив причини, які могли привести до ліквідації товариств [12: 304]. Незважаючи на контроль за діяльністю громадських об'єднань з боку представників державної влади, товариства без стороннього втручання визначали основні засади своєї діяльності. Закон не встановив жодних ідеологічних перешкод для їхньої роботи. Він дав можливість українцям згуртуватися з метою вирішення найважливіших проблем, які не знаходили розуміння з боку владних структур [39: 147].

Насамперед варто окреслити окремі передумови створення та організаційні засади діяльності досліджуваних нами професійних

товариств. Спочатку українські вчителі брали участь в поліетнічних педагогічних об'єднаннях. У 1868 р. Крайова шкільна рада Галичини стала ініціатором заснування «Товариства педагогічного» у Львові. Згідно статуту, основним його завданням була турбота про шкільництво і справи виховання в краї. До товариства належали вчителі-поляки й українці. Друкованим органом товариства був двотижневик «Szkola», що виходив польською мовою і одержував щедрі дотації від Галицького сейму [43: 4]. Незважаючи на змістовність, часопис не приділяв проблемам українського шкільництва належної уваги.

Поступово зростали рівень освіти і громадська активність вчительства Буковини, що привело до заснування в 1872 р. першої багатонаціональної педагогічної організації в краї під назвою «Буковинське вчительське товариство». У 1882 р. на його місці з'явилася нова організація – «Буковинське крайове вчительське товариство», яке теж об'єднувало педагогів різних національностей, в тому числі і українців. У газеті «Bukowinaer Pedagogische Blätter» («Буковинські педагогічні листки»), що почала виходити в 1873 р. з'явилися окремі статті й українською мовою [42]. Проте згадані товариства, де переважну більшість складали німці та румуни, не ставили перед собою завдання розвивати на відповідному рівні українську освіту. Найсвідоміша і найактивніша частина тодішнього українського громадянства, яка розуміла вагу і значення національної школи та її вчителів як важливого чинника відродження українського народу, усвідомлювала, що багатонаціональним педагогічним об'єднанням треба протиставити впливи також вчительського товариства, яке буде дбати, перш за все, про національну школу і національне виховання.

Шкільна нарада у Львові, що відбулася у листопаді 1880 р. за ініціативою львівських професорів університету та викладачів гімназій Омеляна Огоновського, Анатолія Вахнянина, Романа Заклинського, редактора газети «Діло» Володимира Барвінського та інших поклала початок першому українському педагогічному товариству, адже створений ними організаційний тимчасовий комітет склав статут «Руського товариства педагогічного» (далі – РПТ), який 6 серпня 1881 р. затвердило Галицьке намісництво. Згідно вдосконаленого статуту, затвердженого Міністерством внутрішніх справ 15 червня 1912 р., дана учительська організація була перейменована в «Українське педагогічне товариство» (далі – УПТ) [32].

На Буковині пропозицію про заснування окремого українського вчительського товариства, яке б займалось буковинським шкільництвом і об'єднувало в першу чергу педагогів-українців, першим вніс на загальних зборах «Руської бесіди» учитель народної школи Омелян Попович в січні 1887 р., зважаючи на те, що шкільний виділ

при даному товаристві не мав можливості вирішувати справи шкільництва, як вони того вимагали. Спеціальний комітет, яким керував професор Чернівецького університету С. Смаль-Стоцький (секретарем був О. Попович), провів ряд підготовчих заходів в справі заснування товариства та підготував статут товариства «Руська школа» в Чернівцях, який 25 червня 1887 р. затвердила Крайова управа Буковини. 15 лютого 1908 р. загальне зібрання товариства «Руська школа» прийняло рішення змінити існуючу назву організації та іменувати її «Українською школою» [4].

Обидві організації: «Руське Товариство Педагогічне» та «Руська школа» мали однакову мету, записану в статуті, де зазначалося: «Товариство ставить собі задачу: а) промишляти над потребами руського народу на полі шкіл народних, середніх і вищих, займатися основуванням і розвитком руських шкіл і піддержувати всякі справи виховання публічного і домашнього на основі язика руського; б) подавати членам поміч так моральну, як матеріальну» [31; 7]. Створення двох учительських товариств із однаковими завданнями було зумовлено тим, що Галичина та Буковина були окремими автономними краями в складі Австро-Угорщини. Труднощі, які стояли перед шкільництвом цих двох регіонів, були подібними, але вирішення їх в силу специфіки політичних обставин, як згодом показала практика, дещо відрізнялися.

Особливої уваги вимагали і фахові проблеми учителів початкових шкіл. Тому в 1896 р. виникла незалежна від владних структур організація «Товариство народних вчителів у Галичині» (далі – ТНВГ). 5 березня 1897 р. відбувся перший з'їзд товариства, в якому брали участь і представники українського народного вчителства. На з'їзді було ухвалено резолюцію, в якій зокрема, була вимога зрівняти заробітну плату вчителя із заробітною платою державних урядовців нижчого рангу, зменшити термін обов'язкової праці від 40 до 35 років. Брала участь українські педагоги і в інших заходах разом з народними учителями Австрії [36: 37].

Не меншу активність проявила «Крайова езекутива буковинських вчителів» (далі – КЕБВ), створена в 1901 р. і керована румунським учителем М. Кісановичем і німецьким педагогом Г. Кіппером. Редагована ними «Нова учительська газета» (Bukowinaer Freie Lehrer-Zeitung) справедливо і досить гостро критикувала тодішні шкільні та громадські порядки. Українські педагоги брали активну участь у роботі «Крайової езекутиви».

З великим ентузіазмом «Крайова езекутивна» долучилася до передвиборчої агітації, розуміючи, що без участі у політичному житті народне вчителство не зможе змінити кардинально своє становище на краще. Проте саме суперечки політичного характеру привели

до виходу переважної більшості українських учителів із «Крайової езекутиви» [17]. Співпраця українських освітян із педагогами інших національностей приносила свої реальні результати (особливо це стосувалося буковинських вчителів), але одночасно привела до думки про потребу заснування окремої вчительської організації. Адже конкретні умови праці українського народного вчительства та відношення влади і громадськості до нього переконували в історичній необхідності національно-професійного руху українських педагогів.

РТП втратило надію на допомогу вчителям з боку урядових структур, тому порушило на загальних зборах 1897 р. питання заснування так званого «допомогового фонду» для членів товариства та їх родин. На цю ціль поступово почали надходити пожертви. І саме за допомогою заходів, що сприяли вирішенню найбільш гострих проблем педагогів, зміцнювалися стосунки товариства і вчителів. Проте виділ РТП розумів, що фахові питання педагогів вимагають постійної уваги. Для цього, на думку проводу товариства, потрібно було створити окрему організацію [41: 30].

Важливим етапом до здійснення цього замислу стало перше Крайове віче українського вчительства 18 липня 1904 р. Воно відбулося у Львові, в приміщенні Народного Дому. Участь у вічі взяло 1392 вчителів з Галичини та Буковини, які прийняли резолюцію, де серед великої кількості інших вимог найбільш гостро стали: покращення матеріального становища вчительства, зміна дисциплінарного законодавства та деяких статей закону про освіту, що обмежували права педагогів. На зборах був обговорений реферат Андрія Алиськевича про організацію українського вчительства і прийнято рішення про заснування товариства «Самопоміч вчительська», яке ставило собі за мету давати грошові допомоги, позики, стипендії і займатися захистом фахових проблем педагогів. Для його створення та укладення статуту обрали спеціальний комітет та комісію, що складалася із 20 чоловік. Періодичним виданням новоствореного товариства стала газета «Промінь». До редакційного комітету часопису входили представники Галичини та Буковини [40: 97].

1 листопада 1904 р. виконавчий комітет першого вчительського віча, найдіяльнішими учасниками якого були гімназійний професор А.Алиськевич та директори шкіл Іван Сторонський та Микола Мороз зібрався на засідання. Виконавчий комітет прийшов до висновку, що професійна організація українського народного вчительства носитиме назву «Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок». Щоб активізувати діяльність буковинських педагогів 23 грудня 1906 р у Чернівцях провели загальне зібрання товариства. Дирекція Львівської Централі погодилась на заснування автономної

Експозитури (Секції) для Буковини з центром у Чернівцях [21]. Було розроблено положення про її діяльність. Незважаючи на широку автономію буковинської Експозитури, цю організацію зробити популярною серед населення не вдалося. Переважна більшість педагогів Буковини тримались осторонь неї. На території Буковини вдалося організувати лише 4 окружні відділи (філії товариства), які ефективної діяльності не проводили, тоді як в Галичині – 65 філій. Діяльність цього товариства була більш близькою саме для галицьких педагогів через їхнє вкрай погане матеріальне становище.

Статут товариства затвердило Міністерство внутрішніх справ у Відні 13 липня 1905 р. Метою товариства було згуртувати учительство Галичини і Буковини для забезпечення моральної та матеріальної допомоги [33]. Переважно дане товариство називали «Взаємна поміч українських вчителів» (далі – ВПУВ). Така назва офіційно була затверджена у 1922 р.

Перші загальні збори «Взаємної помочі» відбулися 28 серпня 1905 р., коли на Буковині українські вчителі вийшли із «Крайової ексекутиви», але підґрунтя для тісної співпраці буковинців із галичанами не було, оскільки вони працювали в різних суспільно-політичних умовах. Проте стан неорганізованості в професійному русі буковинських педагогів постійно тривати не міг.

Для того, щоб згуртувати українських педагогів Буковини в боротьбі за свої фахові інтереси, 6 серпня 1905 р. було створено «Екзекутивний комітет руських вчителів» (далі – ЕКРВ). Його головою обрали К. Даниляка. У перший рік свого існування комітет був майже бездіяльний. Проте поступово він набрав більшої активності, і на масових заходах, що організовував ЕКРВ, вчителі висловили бажання об'єднатися в окремому товаристві [29]. Саме тому у 1908 р. було засновано «Вільну організацію українського учительства на Буковині» (далі – ВОУУБ), в статуті якої основне завдання було сформульоване так: «Злучити ціле українське учительство, щоби воно в контакті з цілим учительством на Буковині добилося до такого способу життя, який відповідає в моральнім і матеріальнім згляді інтелігентним людям і вихователям молодіжи вільних горожан» [30: 1].

Таким чином, були створені фахові організації педагогів Галичини та Буковини – товариства «Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок» та «Вільна організація українського учительства на Буковині». Якщо галицькі педагоги, втративши надію на швидке вирішення своїх проблем через представницькі органи влади, намагалися, перш за все, власними силами покращити своє матеріальне становище (надавати позики на пільгових умовах, страхувати нерухоме майно, піклуватися про допомогу молодим вчителям), то буковинські,

маючи досвід політичної боротьби, застосовували саме її, щоб мати добрі умови праці і громадянські права.

На початку ХХ ст. процес творення національно-культурних товариств був майже завершеним. В більшості ділянок життя суспільства вже існували окремі організації. Справами середнього шкільництва займалися РТП та «Руська школа», де гуртувалися переважно вчителі народних шкіл. Згадані товариства причетні до відкриття українських гімназій та вчительських семінарій як державних, так і приватних, але на належному рівні займатися справами середнього шкільництва не вистачало часу.

На загальних зборах РТП в 1902 р. була висловлена думка про необхідність створення товариства вчителів середніх шкіл. В рішучій формі повторила це домагання, скликана виділом РТП, шкільна нарада 8 березня 1908 р. Одним із найактивніших прибічників створення нового товариства під назвою «Учительська громада» був гімназійний викладач Юліан Стефанович, що організував комітет, до якого увійшли професор університету Кирило Студинський, гімназійні викладачі Степан Томашівський, Василь Щурат та інші. Комітет уклав статут товариства «Учительська громада», що був затверджений Міністерством внутрішніх справ 13 червня 1908 р. Товариство ставило собі за мету: «а) підтримати всі справи, що мають на меті розвій і добро вищих шкіл, виховання і добро шкільної молодіжі, добро учителів і їх родин; б) взаємне ознайомлювання з новітніми здобутками науки, взаємне подаване собі помічень і досвідів з обсягу учительської діяльності; в) познайомлюване загалу суспільності зі справою вищих шкіл і з добутками науки» [37: 5]. «Згуртувати і організувати українських професорів вищих навчальних закладів і всіх зацікавлених справами нашої освіти, щоб вивчити реальне становище даних навчальних закладів на території Галичини та працювати для їх націоналізації», – так на першому загальному зібранні окреслив найважливіше завдання «Учительської громади» голова товариства М. Грушевський [6: 2].

Буковинські педагоги середніх шкіл пішли також шляхом створення окремого товариства, хоча спочатку передбачалося, що вони будуть працювати в рамках «Руської школи» як окрема секція. Але зважаючи на те, що товариство «Руська школа» мало безліч інших справ, педагоги середніх навчальних закладів почали схилитися до думки про необхідність створення власної організації. Тому наприкінці 1907 р. було вибрано комітет, що зайнявся створенням «Товариства учителів вищих шкіл» (далі – ТУВШ) імені Григорія Сковороди в Чернівцях (назву запропонував вчений-мовознавець Василь Сімович). Серед засновників товариства відомий письменник, журналіст, викладач учительської семінарії та університету – Осип Маковей. Мета діяльності

ТУВШ імені Григорія Сковороди і «Учительської громади» повністю співпадали. Проте в статуті ТУВШ імені Григорія Сковороди було записано ще й таке: «г) скріпляти товариського духа між членами частими сходами та виміною думок; д) основувати вищі українські школи» [8: 4].

Отже, було створено шість фахових педагогічних об'єднань. Проблеми народної школи та належний професійний рівень її педагога потрапили в поле зору «Руського товариства педагогічного» («Українського педагогічного товариства») в Галичині та «Руської школи» («Української школи») на Буковині. На захист фахових інтересів шкільного вчителства стали відповідно – «Взаємна поміч українських вчителів» та «Вільна організація українського учителства на Буковині». Підвищення професійного рівня викладача української гімназії стало пріоритетним у діяльності «Учительської громади» й «Товариства учителів вищих шкіл» імені Григорія Сковороди. Спробуємо проаналізувати результати їхньої діяльності за допомогою цифрових даних.

Таблиця 1

**Організаційні результати діяльності українських педагогічних товариств
Галичини та Буковини**

№ п/п	Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини	Місце та час створення	Голови товариств	Кількість філій станом на 1914 р.	Кількість членів товариства станом на 1914 р.
1	«Руське товариство педагогічне» («Українське педагогічне Товариство»)	Львів, 6 серпня 1881 р. (РТП)	В. Ільницький (1884–1887) О. Борковський (1887–1891) О. Барвінський (1891–1896) Е. Харкевич (1896–1902) І. Чапельський (1902–1910) О. Макарушка (1910) Т. Войнаровський (1911–1913) Т. Лежогубський (1913) К. Малицька (1913–1914) А. Гладішовський (1914)	80	4 814
2	«Взаємна поміч українських вчителів»	Львів, 13 липня 1905 р.	А. Алиськевич (1905–1909) М. Якимовський (1901–1914)	65	908
3	«Учительська громада»	Львів, 13 черня 1908 р.	М. Грушевський (1908–1912) Ю. Романчук (1912–1914)	11	398
4	«Руська школа» («Українська школа»)	Чернівці, 25 червня 1887 р. (Руська школа)	С. Смаль-Стоцький (1887–1895) С. Шпойнаровський (1895–1899) О. Попович (1899–1901) (1909–1912)	10	350

О к о н ч а н и е т а б л . 1

№ п/п	Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини	Місце та час створення	Голови товариств	Кількість філій станом на 1914 р.	Кількість членів товариства станом на 1914 р.
4	«Руська школа» («Українська школа»)	Чернівці, 25 червня 1887 р. (Руська школа)	А. Клим (1901–1908) (1912–1914) О. Руснак (1908–1909)	12	150
5	«Вільна організація українського учительства на Буковині»	Чернівці, 22 листопада 1908 р.	О. Іваницький (1908–1914)	10	350
6	«Товариства учителів вищих шкіл імені Григорія Сковороди»	Чернівці, 12 лютого 1908 р.	А. Клим (1908) І. Прийма (1909) А. Артимович (1910) В. Кмицикевич (1911) М. Кордуба (1912–1914)	3	90

Організаційна діяльність вчительських об'єднань була спрямована на створення передумов для ефективної роботи членів педагогічних товариств. З цією метою було напрацьовано відповідну юридичну базу (статuti товариств та їхніх філіалів на місцях, розрядження про різні секції, гуртки, комісії) створено осередки на місцях, зроблено особливий наголос на просвітньо-виховних, фінансово-економічних та фахових питаннях, залучено до праці в педагогічних організаціях непересічних особистостей. Серед очільників педагогічних товариств були люди різного соціального статусу: відомі в державі політики, депутати віденського парламенту та галицького сейму О. Барвінський та Ю. Романчук, видатні вчені, університетські професори М. Грушевський та С. Смаль-Стоцький (останній також депутат буковинського сейму та віденського парламенту), директор української Академічної гімназії у Львові Е.Харкевич, інспектор народних шкіл та учительських семінарій Крайової шкільної ради Буковини, депутат буковинського сейму О.Попович, директор низки народних шкіл О.Іваницький, народна вчителька, дитяча письменниця та громадська діячка К.Малицька (див. табл. 1) тощо.

Для вирішення поставлених завдань керівні структури професійних вчительських організацій об'єднували зусилля як впливових політиків, вчених, так і пересічних педагогів. Таке поєднання було вдалим, адже не заявивши голосно про свої вимоги, добитись чогось було нереально. Буковинський педагог І. Карбулицький писав: «Не можу пригадати, щоб уряд був дав нам колись чогось безцеремонно» [18].

Таблиця 2

Кількісні результати просвітньо-виховної діяльності українських педагогічних товариств Галичини та Буковини

№ п/п	Українськ педагогічні товариства Галичини та Буковини	Створені завдяки зусиллям товариств україномовні					
		приватні гімназії	приватні вчительські семінарії	народні школи	курси для неписьменних, для підготовки до навчальних закладів вищого рівня та інші	бібліотеки	Видані книги
1	«Руське товариство педагогічне» («Українське педагогічне Товариство»)	10	3	19	91	12	190
2	«Взаємна поміч українських вчителів»	0	0	0	0	18	5
3	«Учительська громада»	0	0	0	4	0	5
4	(«Руська школа» («Українська школа»)	0	1	2	8	1	82
5	«Вільна організація українського учительства на Буковині»	0	0	0	0	0	2
6	«Товариство учителів вищих шкіл імені Григорія Сковороди»	0	0	0	1	0	0

На основі цифрових даних двох таблиць можна стверджувати, що «Українське педагогічне товариство» було не лише лідером за кількістю педагогів та інших небайдужих людей, що об'єдналися в рамках цієї громадської організації (за цими параметрами серед українських товариств Галичини вона поступалася лише «Просвіті»), створило найбільшу кількість осередків на місцях порівняно з іншими подібними товариствами Галичини та Буковини, але мало найвагоміші здобутки у просвітньо-виховній діяльності. Серед них створення приватних учительських семінарій (двох у Львові – чоловічої і жіночої та однієї в Коломії), 10 приватних гімназій, які починаючи з 1908 р. відкриваються в Копичинцях, Яворові, через рік – у Рогатині, Перемишлі, Городенці, Буську, Збаражі, а згодом Долині, Чорткові та Городку [14: 114]. Гімназії були організовані зусиллями так званих «гімназійних комітетів» (складалися із жителів вищезгаданих міст) та місцевих осередків УПТ. Центральний провід УПТ надавав допомогу в організації навчального процесу в цих освітніх закладах, а «гімназійні комітети» займалися їх фінансуванням. Натомість товариство

«Українська школа», що найбільш плідно на Буковині працювало у просвітньо-виховній сфері зуміло організувати лише одну приватну жіночу учительську семінарію у Чернівцях [9].

Т а б л и ц я 3

Періодичні видання українських педагогічних товариств Галичини та Буковини

«Руське товариство педагогічне» («Українське педагогічне товариство»)	«Взаємна поміч українських вчителів»	«Учительська громада»	«Руська школа» («Українська школа»)	«Вільна організація українського учительства на Буковині»	«Товариство учителів вищих шкіл імені Григорія Сковороди»
«Шкільний часопис» (1880–1889) «Учитель» (1889–1914 рр.) «Дзвінок» (1890–1914)	«Промінь» (1904–1907) «Прапор» (1907–1912) «Український учитель» (1911 р.) «Учительське слово» (1912–1914)	«Наша школа» (1910–1914)	«Руська школа», 1888, 1891 рр.	«Каменярі» (1909–1914)	«Наша школа» (1912–1914)

Щодо періодичних видань педагогічних об'єднань, то галицьким товариствам дещо краще вдавалося інформувати громадськість про їхню діяльність, знайомити з найновішими досягненнями педагогічної думки, акцентувати увагу на невирішених проблемах. Порівнюючи дані 1 і 3 таблиць, можемо констатувати, що безперервно, починаючи з часу створення і до Першої світової війни видавали фахові часописи УПТ (РТП), ВПУВ, ВОУВБ. Непересічним явищем у тодішній журналістиці став дитячий журнал УПТ (РТП) «Дзвінок» завдяки патріотичному змісту, якісному редагуванню та художньому оформленню [10]. Значно слабші позиції в цьому плані мало буковинське товариство «Українська школа» («Руська школа»), однак тут варто зазначити, що про його створення, діяльність та основні ідейні засади постійно інформував провідний політичний часопис краю – газета «Буковина».

«Учительська громада» та «Товариство учителів вищих шкіл імені Григорія Сковороди» публікували спільними зусиллями у Львові часопис «Наша школа». У 1910 р. видання було започатковане «Учительською громадою», а в 1912 р. у підзаголовку до нього вже зазначалося часопис є органом двох педагогічних організацій ТУВШ імені Григорія Сковороди в Чернівцях та «Учительської громади». Ці товариства не займалися створенням власних навчальних закладів, проте приділяли значну увагу, щоб навчання та виховання українських дітей в середніх навчальних закладах відповідало національним потребам. Оскільки найбільшої допомоги в організації навчання та

залученні кваліфікованих педагогів потребували приватні навчальні заклади зокрема, й ті, що були створені українськими учительськими товариствами, то вони робили все можливе, аби надати їм методичну допомогу. З першого року видання «Нашої школи» вагоме місце на сторінках журналу зайняли науково-педагогічні статті та дослідження з історії, розвитку та реорганізації української школи, методики і дидактики [10].

Педагогічні товариства як Галичини, так і Буковини на початку ХХ ст. активно включилися в акції політичного характеру, основна мета яких полягала в підвищенні учительської платні до рівня платні державних чиновників найнижчих рангів. В обох коронних краях держави вони співпрацювали з педагогами інших національностей та загально австрійськими вчительськими об'єднаннями. Така співпраця виявилася результативною, оскільки вдавалося заручитися підтримкою громадськості та політичних партій. 15 вересня 1904 р. газета «Промінь» з цього приводу писала: «Віче буковинського учительства в Чернівцях виказало великий поступ в розвитку цілого стану. Справу регуляції платні, яка обговорювалася на вічі, повитала суспільність, як щось зовсім природне» [2].

Спочатку буковинські педагоги розпочали активну роботу в рамках організації «Спілка народних вчителів Буковини», яка була створена в 1897 р. Саме в рамках цього товариства українські освітяни здобули перший досвід боротьби за свої економічні права. Оскільки «Спілка народних вчителів» у 1899 р. припинила діяльність, то українські педагоги почали плідно працювати в КЕБВ, створений у 1901 р. 6 серпня 1905 р. українські вчителі вступили до Екзекутивного комітету руських вчителів. 1908 р. було створено ВОУУБ. Ці товариства повели за собою українських педагогів і допомагали їм належним чином відстоювати свої економічні права [5: 10].

Непростим був і процес прийняття закону про врегулювання вчительської платні на Буковині. Ініціатором прийняття закону, що урівнював вчительську платню із зарплатою державних службовців чотирьох найнижчих рангів, було демократичне міжнаціональне депутатське об'єднання «Вільнодумний союз». Педагогічна газета «Промінь» з цього приводу писала: «Справа регуляції учительської платні є пробним каменем вільнодумності «Вільнодумного Союзу». Тут покажеться наглядно, чи і оскільки «Вільнодумний Союз» є правдиво поступовим і щирим. Однак ми глибоко переконані, що в найближчій сеймовій сесії він переведе регуляцію учительської платні, а тим самим посуне шкільництво на крок вперед, що вийде лиш на хосен (благо) буковинського учительства [26]. Проте як показав подальший розвиток подій, ці сподівання виправдалися не відразу. Через дефі-

цит крайового бюджету центральна влада у Відні відкладала процес реального запровадження закону. В жовтні 1908 р. Буковинський сейм ще раз прийняв попередній закон про підвищення вчительської платні, хоча й джерела його фінансування не були визначені до кінця. 20 січня 1909 р. закон про врегулювання платні вчителів у державних школах був підписаний імператором [11: 338]. Згідно нього оплата праці вчителів залежала від того, до якої категорії вони належали і становила від 1200 до 2800 крон щорічно. Збільшувалися також розмір дотацій на житло, проїзд, доплата за керівництво школою тощо [13: 10]. В результаті цього закону заробітна плата вчителів Буковина стала однією з найвищих в імперії.

Серед українських педагогічних об'єднань Галичини найактивнішу боротьбу за покращення матеріального становища вчителів вело товариство ВПУВ. Воно співпрацювало в цьому напрямку з польськими, німецькими та іншими вчителями. Оскільки державна влада не могла погодитися на суттєве підвищення заробітної платні, то педагогічним організаціям потрібно було привернути увагу громадськості та політиків до цієї проблеми. Це вдалося зробити завдяки організації мітингів, зустрічей провідних діячів вчительського руху із представниками державної влади, депутатами сейму та парламенту. Порівняно із буковинським вчительством, яке вже з 1909 р. отримувало підвищені виплати, матеріальне становище галицького педагога виглядало плачевно. Найяскравішою ілюстрацією, що свідчила про рівень життя вчителів та захист його економічних прав, була зачитана на педагогічному зібранні 14 січня 1912 р. телеграма однієї вчительки: «Не можу прибути на віче, бо призначена в серпні, зайняла посаду у вересні, і до сьогоднішнього дня не одержала платні» [36: 75]. Тільки в 1914 р. Галицький сейм дослухався до вимог галицьких педагогів та прийняв закон про підвищення вчительської платні, що вступив в дію 1 липня 1914 р. [25]

Обидва закони були прогресивними, бо зарплата педагогів залежала від стажу та кваліфікації вчителя, було підвищено її розмір, покращено пенсійне забезпечення освітян, витрачалося більше, ніж раніше, на інші соціальні виплати. Проте галицькі педагоги не могли в повній мірі скористатися таким важливим для них документом, адже він набрав чинності напередодні Першої світової війни.

Слід зазначити, що педагоги Галичини та Буковини однаково активно захищали свої економічні інтереси, використовуючи для цього законні засоби. Якщо вчителі початкових шкіл Галичини до 1914 р. не знаходили розуміння своїх проблем з боку крайового сейму, то буковинські освітяни зуміли досить швидко заручитися підтримкою народних обранців і тривалий час домагалися, щоб закон про підви-

щення платні вчителям був підписаний імператором. Хоча «Вільна організація українських учителів Буковини» почала активно працювати тільки в 1909 р., коли вступив у дію закон, що суттєво покращував фінансовий стан педагогів, вона й надалі приділяла значну увагу матеріальному забезпеченню вчителів.

Мали претензії до свого матеріального становища і викладачі середніх навчальних закладів (реальних та класичних гімназій). Саме тому, починаючи з 1910 р., члени таких педагогічних організацій, як «Учительська громада» і ТУВШ імені Григорія Сковороди, активно висловлювали свої думки з приводу змін до службового законодавства на сторінках спільного для обох товариств часопису «Наша школа». «Учительська громада» розробила власний проект нової «службової прагматики» [35: 17]. Оскільки цей закон був єдиним для всіх викладачів середніх шкіл держави, то цілком доречним було обговорити його на спільному засіданні «Союзу австрійських товариств середніх шкіл у Відні», до якого, звичайно, входили і українські товариства. Таке обговорення проходило 1 та 2 квітня 1912 р. у Відні. Товариство «Учительська громада» представляли І.Боберський та В.Білецький, а ТУВШ імені Григорія Сковороди П.Клим. Нове службове законодавство для педагогів середніх шкіл було прийняте в січні 1914 р. і дещо покращило соціальний захист і заробітну платню окремих викладачів [23].

Отже, українські професійні педагогічні об'єднання Галичини та Буковини були вагомим фактором культурно-освітнього та суспільного життя в обох коронних краях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Вони стали на захист як національної освіти, так і професійних прав. У великій мірі успішність їхньої діяльності залежала від суспільно-політичних реалій у Галичині та Буковині, що дещо відрізнялися. Саме завдяки наявності міжнаціонального консенсусу та демократизації виборчого законодавства педагогічним товариствам Буковини вдалося більш успішно, ніж в Галичині запровадити в життя підвищення заробітної плати вчителям народних (початкових) шкіл. Якщо буковинські педагоги отримали підвищену платню у 1909 р., то галицькі – лише напередодні Першої світової війни.

Натомість галицькі педагогічні організації, працюючи в умовах жорсткого польсько-українського протистояння, зосередили діяльність на створенні та фінансуванні приватних навчальних закладів, активній видавничій діяльності і досягли у сфері вагомих успіхів. Станом на 1914 р. УПТ в Галичині мало у своєму активі чималий перелік організованих навчальних закладів, проведених заходів національно-культурного характеру. Безперечно, результати його діяльності були більш плідними, ніж аналогічного товариства «Українська школа» у Чернівцях.

У галузі гімназійної освіти, заснована у Львові «Учительська громада» та ТУВШ у Чернівцях проводили чимало спільних заходів різного характеру. Однак, очолювана впливовими громадсько-політичними діячами М. Грушевським та Ю. Романчуком «Учительська громада» працювала значно активніше у своїй сфері, ніж аналогічне буковинське товариство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.). Івано-Франківськ, 1999. 208 с.
2. Віче буковинського учительства // Промінь. 1904. 1 жовтня.
3. Вовк Л.Г. Товариства «Учительська громада»: особливості створення та напрями діяльності (1908–1909 рр.) // Гілея. 2017. №. 9. С. 28–32.
4. Гарас М. Ілюстрована історія товариства «Українська школа» в Чернівцях (1887–1937). Чернівці, 1937. 147 с.
5. Герасимович І. Боронім народну школу! Заставна, 1913. 19 с.
6. Грушевський М. Наша школа // Наша школа. 1909. Кн. 1–2. С. 1–3.
7. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). Ф. 3. Оп. 2. Спр. 16450. Справа про спостереження за діяльністю українського просвітнього товариства «Українська школа» (Статут товариства, протоколи, листування). 1895–1909 рр.
8. ДАЧО. Ф. 3. Оп. 2. Спр. 24013. Листування з дирекцією поліції м. Чернівці про створення в м. Чернівці Товариства вчителів імені Г. Сковороди і про затвердження статуту. 14 листопада 1907 р. – 20 травня 1909 р.
9. ДАЧО. Ф. 1006. Приватна жіноча учительська семінарія «Української школи». Оп. 1. Спр. 1. Журнал обліку відвідування учениць семінарії. 1909–1921 рр.
10. Дзвоніть. Письмо ілюстроване для дітей и молодежи. Львов, 1890–1914.
11. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чернівці, 1996. 574 с.
12. Законъ зъ дня 15 листопада 1867 о правъ съдиненія // Переводи зъ вестника законъвъ державнихъ для герцогства Буковини. Рочникъ 1867. Чернівці, 1868. С. 297–304.
13. Закон із дня 20 січня 1909 р., про упрямилъненє службових доходів учителів та учительок при публічних школах народних // Вісник законів і розпоряджень для Воєводства Буковини. Чернівці, 1909. Випуск ІV. С. 10.
14. Звіт з діяльності Українського Педагогічного Товариства за рік адміністративний 1910/11, 1911/12, 1912/13 (від 1 вересня 1910 до 31 вересня 1913). Львів, 1913. 160 с.

15. Звіт з діяльності товариства «Українська школа» за рік 1910/11. Чернівці, 1911. 59 с.
16. З історії державної середньої школи в Галичині // Наша школа. 1910. Кн. 1–2. С. 7–10.
17. *Карбулицький І.* Заява супроти «Neue Fr. Lehrer-Zeitung» // Буковина. 1905. 12 липня.
18. *Карбулицький І.* Оправдані й неоправдані нарікання // Час. 1931. 1 грудня.
19. *Кобилянська Л.* Концепція та організаційні засади народного шкільництва на Буковині в світлі загальноавстрійського та крайового законодавства (кінець XVIII – початок XX ст.) // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи. 1997. № 1. С. 16–22.
20. *Кошелева Н.* Організації українського вчителівства у Східній Галичині в 1881–1914 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1998. № 33. С. 108–113.
21. *Лиса М.* Діяльність товариства «Взаємна поміч галицьких і буковинських вчителів» в контексті культурно-освітнього життя Галичини // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2013. № 23. С. 134–140.
22. *Московчук М.* Товариство «Взаємна поміч українського вчителівства» у суспільно-культурному житті Галичини у першій третині XX ст. Львів, 2014. 156 с.
23. Нова службова прагматика для учителів середніх шкіл // Наша школа. 1914. Кн. 1. С. 1–5.
24. *Пенішкевич Д.* Товариство «Українська школа» і розвиток народної освіти на Буковині (друга половина XIX – початок XX ст.) // Рідна школа. 1996. № 9. С. 9–10.
25. Реальні добутки послідного упорядкування вчительських платень // Учительське слово. 1914. Март – цвітень. С. 228–230.
26. Регуляція учительської платні // Промінь. 1904. 15 вересня.
27. *Савчук Б.* Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.). Івано-Франківськ, 1999. 138 с.
28. Секція чи Експозитура «Взаємної помочі» для Буковини з осідком у Чернівцях // Промінь. 1907. 15 лютого.
29. *Смаль-Стоцький С.* Де правда? // Буковина. 1908. 15 січня.
30. Статут «Вільної організації українського учительства на Буковині». Чернівці, 1909. 10 с.
31. Статут Руського Товариства Педагогічного. Затверджений ц.к. Намісництвом дня 6 серпня 1881. Львів, 1881. Ч. 37. 847. 15 с.
32. Статут Українського Товариства Педагогічного. Прийнятий до відома

Високим ц. к. Правительством рескриптом ц. к. Міністерства внутрішніх справ з дня 15 червня 1912 р. Львів, 1912. Ч. 16. 626. 12 с.

33. Статут товариства «Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок». Львів, 1906. 43 с.

34. *Ступарик Б.* Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 144 с.

35. *Терлецький О.* Історія «Учительської Громади» (1908–1933) // Двадцятьп'ятьліття товариства «Учительська громада». Львів, 1935. С. 5–48.

36. Товариство Взаїмна поміч українського вчительства 1905–1930. Львів, 1932. 339 с.

37. Центральний державний історичний архів України м. Львів (ЦДІА України м. Львів). Ф. 146. Оп. 8. Спр. 875. Статут українського товариства «Учительська громада» у Львові. 1908 р.

38. *Шологон Л.* Громадсько-політична діяльність українських педагогічних організацій Галичини і Буковини кінця XIX – початку XX ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2002. Вип. VI. С. 50–60.

39. *Шологон Л.І.* Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). Івано-Франківськ, 2015. 460 с.

40. Шологон Л. Захист фахових інтересів педагогів товариством «Взаємна поміч українського вчительства» (1905–1914 рр.) // Питання історії України. 2000. Т. 4. С. 96–104.

41. *Ясінчук Л.* 50 літ «Рідної школи» 1881–1939. Львів, 1931. 267 с.

42. Bukowinaer Pädagogische Blätter. Organ des Bukowinaer Landes-Lehrervereines. Czernowitz, 1889. 2. Mai.

43. Historia Lwowskiego oddziału towarzystwa pedagogicznego. Lwow, 1894. 26 s.

REFERENCES

1. Bilavych, H. & Savchuk, B. (1999) *Tovaristvo "Ridna shkola" (1881–1939 rr.)* [Native School Society (1881–1939)]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.

2. *Promin.* (1904) Viche bukovins'kogo uchitel'stva [Meeting of Bukovynian teachers]. 1st October.

3. Vovk, L.H. (2017) Tovaristva "Uchitel's'ka gromada": osoblivosti stvorennia ta napryami diyal'nosti (1908–1909 rr.) [Teachers' Community Society: Peculiarities of Creation and Activity Directions (1908–1909)]. *Hileia*. 9. pp. 28–32.

4. Haras, M. (1937) *Ilyustrovana istoriya tovaristva "Ukrains'ka shkola" v Chernivtsyakh (1887–1937)* [Illustrated history of the Ukrainian School Society in Chernivtsi (1887–1937)]. Chernivtsi: [s.n.].

5. Herasymovych, I. (1913) *Boronim narodnu shkolu!* [Defend the public school!]. Zastavna: [s.n.].

6. Hrushevsky, M. (1909) *Nasha shkola* [Our school]. *Nasha shkola*. 1–2. pp. 1–3.
7. Ukraine. (1895–1909) *Sprava pro sposterezhennya za diyal'nistyu ukrains'kogo prosvitn'ogo tovaristva «Ukrains'ka shkola» (Statut tovaristva, protokoli, listuvannya). 1895–1909 rr.* [Case on the observation of the activity of the Ukrainian educational society “Ukrainian school” (Regulations of the society, protocols, correspondence). 1895–1909]. The State Archives of Chernivtsi Region (DACHO). Fund 3. List 2. File 16450.
8. Ukraine. (1907–1909) *Listuvannya z direktsieyu politsii m. Chernivtsi pro stvorennia v m. Chernivtsi Tovaristva vchiteliv imeni. G.Skovorodi i pro zatverdzhennia statutu. 14 listopada 1907 r. – 20 travnya 1909 r.* [Correspondence with the Chernivtsi Police Directorate on the establishment of the G.Skovoroda Chernivtsi Teachers' Association in Chernivtsi and the approval of the statute. November 14, 1907 – May 20, 1909]. The State Archives of Chernivtsi Region (DACHO). Fund 3. List 2. File 24013.
9. Ukraine. (1909–1921) *Privatna zhinocha uchitel's'ka seminariya “Ukrains'koï shkoli”* [Private female teacher's seminary “Ukrainian School”]. The State Archives of Chernivtsi Region (DACHO). Fund 1006. List 1. File 1.
10. *Dzvonok. Pis'mo ilyustrovane dlya ditey i molodezhi.* (1890–1914). Lviv.
11. Dobrzhansky, O. (1996) *Natsional'nyi rukh ukrainsiv Bukovini drugoi polovini XIX – pochatku XX st.* [The national movement of Ukrainians in Bukovyna in the second half of the 19th – early 20th century]. Chernivtsi: Zoloti lytavry.
12. Bukovyna. (1868) *Zakon z' dnya 15 listopada 1867 o prav's" dineniya* [Law of November 15, 1867, on the right of union]. In: *Perevodi z' vestnika zakonov' derzhavnikh' dlya gertsogstva Bukovini. Rochnik' 1867* [Translations from the Bulletin of State Laws for the Duchy of Bukovyna. 1867]. [s.l.: s.n.]. pp. 297–304.
13. Bukovyna. (1909) *Zakon iz dnya 20 sichnya 1909 r., pro upravil'nene sluzhbovikh dokhodiv uchiteliv ta uchitel'ok pri publichnikh shkolakh narodnikh* [Law of January 20, 1909, on the management of salaries of teachers in public schools]. *Visnik zakoniv i rozporiadzhen' dlya Voevodstva Bukovini*. IV. p. 10.
14. Ukraine. (1913) *Zvit z diyal'nosti Ukrains'kogo Pedagogichnogo Tovaristva za rik administrativnyi 1910/11, 1911/12, 1912/13 (vid 1 veresnya 1910 do 31 veresnya 1913)* [Report on the activities of the Ukrainian Pedagogical Society for the administrative year 1910/11, 1911/12, 1912/13 (from September 1, 1910 to September 31, 1913)]. Lviv: [s.n.].
15. Ukraine. (1911) *Zvit z diyal'nosti tovaristva “Ukrains'ka shkola” za rik 1910/11* [Report on the activities of the Ukrainian School Society for the year 1910/11]. Chernivtsi: [s.n.].
16. Anon. (1910) *Z istorii derzhavnoi serednoï shkoli v Galichini* [From the history of the state secondary school in Galicia]. *Nasha shkola*. 1–2. pp. 7–10.
17. Karbulytskyi, I. (1905) *Zayava suproti “Neue Fr. Lehrer-Zeitung”* [Statement against “Neue Fr. Teaching Newspaper”]. *Bukovyna*. 12th July.

18. Karbulytskyi, I. (1931) Opravdani y neopradani narikannya [Justified and unjustified complaints]. *Chas*. 1st December.
19. Kobylanska, L. (1997) Kontsepsiya ta organizatsiyni zasadi narodnogo shkil'nistva na Bukovini v svitli zagal'noavstriys'kogo ta krayovogo zakonodavstva (kinets' XVIII – pochatok XX st.) [The concept and organizational principles of public schooling in Bukovyna in the light of all-Austrian and regional legislation (late 18th – early 20th century)]. *Pitannya istorii, istoriografii, dzhereloznavstva ta arkhivoznavstva Tsentral'noi ta Skhidnoi Evropi*. 1. pp. 16–22.
20. Kosheliyeva, N. (1998) Organizatsii ukrains'kogo vchitel's'tva u Skhidniy Galichini v 1881–1914 rokakh [Organizations of Ukrainian teachers in Eastern Galicia in 1881–1914]. *Visnik L'viv's'kogo universitetu. Seriya istorichna*. 33. pp. 108–113.
21. Lysa, M. (2013) Diyal'nist' tovaristva “Vzaemna pomich galits'kikh i bukovins'kikh vchiteliv” v konteksti kul'turno-osvitn'ogo zhittya Galichini [Activities of the society “Mutual Aid of Galician and Bukovynian Teachers” in the context of cultural and educational life of Galicia]. *Ukraina: kul'turna spadshchina, natsional'na svidomist', derzhavnist'*. 23. pp. 134–140.
22. Moskovchuk, M. (2014) *Tovaristvo “Vzaemna pomich ukrains'kogo vchitel's'tva” u suspil'no-kul'turnomu zhitti Galichini u pershiy tretini XX st.* [Society “Mutual Aid of Ukrainian Teachers” in the socio-cultural life of Galicia in the first third of the 20th century]. Lviv: Institute of Ukrainian Studies, NAS of Ukraine.
23. Anon. (1914) Nova sluzhbova pragmatika dlya uchiteliv serednikh shkil [New service pragmatics for high school teachers]. *Nasha shkola*. 1, pp. 1–5.
24. Penishkevych, D. (1996) Tovaristvo “Ukrains'ka shkola” i rozvitok narodnoi osviti na Bukovini (druga polovina XIX – pochatok XX st.) [Ukrainian School Society and the development of public education in Bukovyna (second half of the 19th – early 20th century)]. *Ridna shkola*. 9. pp. 9–10.
25. Anon. (1914) Real'ni dobutki poslidnogo upravil'nennya vchitel's'kikh platen' [Real products of the last management of teachers' payments]. *Uchitel's'ke slovo*. March – April. pp. 228–230.
26. Anon. (1904) Regulyatsiya uchitel's'koï platni [Regulation of teachers' salaries]. *Promin*. 15th September.
27. Savchuk, B. (1999) *Prosvitnits'ka ta sotsial'no-ekonomichna diyal'nist' ukrains'kikh gromads'kikh tovaristv u Galichini (ostannya tretina XIX st. – kinets' 30-kh rokiv XX st.)* [Educational and socio-economic activities of Ukrainian public associations in Galicia (last third of the 19th century – 1930s)]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.
28. Anon. (1907) *Sektsiya chi Ekspozitura “Vzaimnoi pomochi” dlya Bukovini z osidkom u Chernivtsyakh* [Section or Branch Office for Bukovyna based in Chernivtsi]. 15th February.
29. Smal-Stotskyi, S. (1908) De pravda? [Where is the truth?]. *Bukovyna*. 15th January.

30. Ukraine. (1909) *Statut "Vil'noi organizatsii ukrains'kogo uchitel'stva na Bukovini"* [Regulations of the "Free Organization of Ukrainian Teachers in Bukovyna"]. Chernivtsi: [s.n.].

31. Ukraine. (1881) *Statut Rus'kogo Tovaristva Pedagogichnogo. Zatverdzhenyi ts.k. Namisnitstvom dnya 6 serpnia 1881* [Statute of the Russian Pedagogical Society. Approved August 6, 1881]. Part. 37. 847. Lviv: [s.n.].

32. Ukraine. (1912) *Statut Ukrains'kogo Tovaristva Pedagogichnogo. Priynyatiy do vidoma Visokim ts. k. Pravitel'stvom reskriptom ts. k. Ministerstva vnutrishnikh sprav z dnya 15 chervnya 1912 r.* [Statute of the Ukrainian Pedagogical Society. Acknowledged as of June 15, 1912]. Part 16. 626. Lviv: [s.n.].

33. Ukraine. (1906) *Statut tovaristva "Vzaïmna pomich galits'kikh i bukovins'kikh uchiteliv i uchitel'ok"* [Regulations of the Society "Mutual Aid of Galician and Bukovynian Teachers"]. Lviv: [s.n.].

34. Stuparyk, B. (1994) *Shkil'nitstvo Galichini (1772–1939)* [Schooling in Galicia (1772–1939)]. Ivano-Frankivsk: [s.n.].

35. Terlets'kyi, O. (1935) *Istoriya "Uchitel's'koï Gromadi" (1908–1933)* [History of the "Teachers' Community" (1908–1933)]. In: *Dvadtsyat'pyat' littyi tovaristva "Uchitel'ska gromada"* [Twenty-Five Years of the "Teachers' Community"]. Lviv: [s.n.]. pp. 5–48.

36. Ukraine. (1932) *Tovaristvo Vzaïmna pomich ukrains'kogo vchitel'stva 1905–1930* [Mutual Aid Society of Ukrainian Teachers 1905–1930]. Lviv: [s.n.].

37. Ukraine. (1908) *Statut ukrains'kogo tovaristva "Uchitel's'ka gromada" u L'vovi* [Regulations of the Ukrainian Society "Teachers' Community" in Lviv]. The Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv (CDIA of Ukraine, Lviv). Fund 146. List 8. File 875.

38. Sholohon, L. (2002) *Gromads'ko-politichna diyal'nist' ukrains'kikh pedagogichnikh organizatsiy Galichini i Bukovini kintsya XIX – pochatku XX st.* [Socio-political activity of Ukrainian pedagogical organizations of Galicia and Bukovyna in the late 19th – early 20th centuries]. *Visnik Prikarpat's'kogo universitetu. Istoriya*. VI. pp. 50–60.

39. Sholohon, L.I. (2015) *Dzherela z istorii natsional'no-kul'turnogo rukhu ukrainsiv Galichini (1848–1914 rr.)* [Sources on the history of the national-cultural movement of Ukrainians in Galicia (1848–1914)]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia-forte.

40. Sholohon, L. (2000) *Zakhist fakhovikh interesiv pedagogiv tovaristvom «Vzaïmna pomich ukrains'kogo vchitel'stva» (1905–1914 rr.)* [Protection of professional interests of teachers by the society "Mutual Aid of Ukrainian Teachers" (1905–1914)]. *Pitannya istorii Ukraini*. 4. pp. 96–104.

41. Yasinchuk, L. (1931) *50 lit "Ridnoi shkoli" 1881–1939* [50 years of the "Native School" 1881–1939]. Lviv: [s.n.].

42. *Bukowinaer Pedagogische Blätter*. (1889). 2nd May.

43. Brzeziński, W. (1894) *Historia Lwowskiego oddziału towarzystwa pedagogicznego* [History of the Lviv branch of the Pedagogical Society]. Lwow: nakładem Towarzystwa Pedagogicznego.

Добржанський Олександр Володимирович – професор, доктор історичних наук, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім.і Ю. Федьковича (Україна).

Добржанский Александр Владимирович – профессор, доктор исторических наук, декан факультета истории, политологии и международных отношений Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича (Украина).

Oleksandr V. Dobrzhanskyi – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine).

E-mail: o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua

Шологон Лілія Іванівна – доктор історичних наук, професор кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (Україна).

Шологон Лилия Ивановна – доктор исторических наук, профессор кафедры истории Центральной и Восточной Европы и специальных отраслей исторической науки Прикарпатского национального университета им. В. Стефаника (Украина).

Liliia I. Sholohon – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine).

E-mail: liliya.shologon@pnu.edu.ua